

# ILM FAN XABARNOMASI

## Ilmiy elektron jurnali

### ABDULLA QAHHOR HIKOYALARINING IJTIMOIIY MOHIYATI

*Gulliyeva Sevara, Xurozboyeva Shaxlo*

*O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti*

*o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi*

*2-kurs talabalar*

*Ilmiy rahbar: Usarova Laylo*

**Annotatsiya:** Qahhor bolaligida ko‘rgan-kechirganlari asosida nodir asarlar yaratgan, Abdulla Qahhor ijodiga qiziqish uning shaxsiyatiga, insoniy mohiyatiga qiziqish bilan bevosita bog‘langan. Uning shaxsiy fazilatlarini – fikrlash tarzi, xarakteri, g‘ayrat-shijoati, ma‘naviy dunyosi asarlarida shu qadar yorqin aks etganki, yozuvchi Abdulla Qahhor bilan uning shaxsi ichdan ajralmas aloqada bo‘lib ko‘rinadi. Yozuvchining hikoyalari o‘tkir syujetli bo‘lib, ularning ba‘zilari to‘g‘risida o‘z fikr mulohazalarimizni bayon qilamiz.

**Kalit so‘zlar:** Abdulla Qahhor, asarlari, hikoya, munosabat, shaxs ma‘naviyati. “Bemor”, “O‘g‘ri”, “Anor”.

Abdulla Qahhorning bolalik yillari Farg‘ona vodiysining ko‘pdan-ko‘p qishloqlarida kechgan. Abduqahhor aka temirchi bo‘lgani bois oilasi bir yerda muqim yashay olmadi. U qishloqdan bu qishloqqa tirikchilik sababli yoki boshqa sabablarga ko‘ra ko‘chib yurishga majbur edilar. Bo‘lajak adib Abdulla Qahhor hayoti va uning dunyoqarashi, ruhiyatida bu ko‘cha-ko‘chlar, haqoratlar, azob uqubatli kunlar o‘z izini qoldirmasdan iloji yo‘q edi. Ikkinchi tomondan esa bo‘lajak adib qora xalqning ich-ichida yurib, haqiqiy ahvolni, avom xalq hayotini yaqindan o‘rgandi, kuzatdi. Oilaviy musofirchilik tufayli yosh Abdulla bolaligidan “ichimdagini top”, “odamovi”, “uyatchan” bo‘lib o‘tdi. “O‘tmishdan ertaklar” qissasining ikkinchi hikoyasi “Indamas” deb ataladi. Unda yozuvchi Yaypan qishlog‘ining “Qo‘shariq” mahallasida kechirgan voqealarni yodga oladi. Yosh Abdulla ko‘chada bolalar bilan “Oq terak, ko‘k terak” o‘yinini o‘ynashgani, uni ham “kerak” deb tanlashlarini, yugurib borib, safni buzishni orzu qilib, yuragi hapriqganini yozadi. Ammo bolalar uni “Kelgindi” deb haqorat qilishadi. Bu so‘z yosh Abdullaning jon-jonidan o‘tib ketadi. Mana, yozuvchi nima deb yozgan bu haqda: “Kelgindi, kelgindi it”, degan gapni Olim buvodan eshitganimda buning haqoratdan tashqari yana odam hazar qiladigan ma‘nosi ham borligini bilmagan edim. Cholning bu gapi boshimdan kirib, tovonimdan chiqib ketdi”. Abdulla Qahhorning bolaligida unga va uning oila a‘zolariga nisbatan bildirilgan mana shunday sovuq munosabatlar bo‘lg‘uvsi adibning kamgap, vazmin, indamas bo‘lib qolishiga sababchi emasmi, deb o‘ylaymiz. Abdulla Qahhorning bolalik yillari eng qiyin zamonlarga 1917-yil voqealari, Birinchi jahon urushi, mardikor olish voqealari, ocharchilik, ishsizlik, xullas, jamiyatda u tuzumdan bu tuzumga o‘tish davriga to‘g‘ri keldi. Abdulla Qahhor bolaligida ko‘rgan-kechirganlari asosida nodir asarlar yaratdi. Jumladan, “Boshsiz odam”, “Tomoshabog‘”, “Anor”, “O‘g‘ri”, “Bemor”, “Dahshat”, “Qabrdan tovush” kabi original hikoyalar yozdi. Ularning real, tarixiy zaminini, obrazlarning prototiplari “O‘tmishdan ertaklar” qissasida qalamga olinganini anglash mumkin. Demak, fojiviy hayotiy lavhalar tasvirining asosi aslida yozuvchi yashagan, bolaligi kechgan makon va zamon, 17 ijtimoiy-maishiy turmush bilan chambarchas bog‘liq. To‘g‘ri, yozuvchi badiiy shartlilik talabiga muvofiq biroz oshirib yuborgan yoki biroz kamaytirib tasvirlagan bo‘lishi mumkin. Nima bo‘lganda ham, yozuvchi

badiiylik mezonlaridan kelib chiqib, shaxsan o'zi ko'rgankuzatgan voqealar va kishilar taqdiri, muammolarini professional yozuvchilik qalami bilan tarixga muhrladi.

Abdulla Qahhor hayotda ham, badiiy ijodda ham o'z haqiqatlarini topgan, shu haqiqatlar uchun sabot bilan kurashgan san'atkordir. Bu haqiqatlar uni qattiq qiynagan, qalbida og'ir-og'ir tebranish va tortishuvlar paydo qilgan. Ammo u ongli hayoti va iste'dod quvvatini aynan shu haqiqatlarga bag'ishlagan. Ko'nglini nurafshon aylagan shu haqiqatlarga suyanib, Abdulla Qahhor ma'nan ulg'aygan, ma'nan ulg'aygani sayin esa shu haqiqatlarning boqiyiligidan ilhomlangan. Abdulla Qahhorning mehnat va zargarlik bilan yaratilgan har bir asarida boqiy haqiqat muhri va shukuhi bor. Abdulla Qahhorning ijodiy shaxsiyati behad boy va favqulodda saxovatli. Shuning uchun, rus olimasi I. Barolina to'g'ri qayd etganidek, "Abdulla Qahhor ijodiga qiziqish uning shaxsiyatiga, insoniy mohiyatiga qiziqish bilan bevosita bog'langan. Uning shaxsiy fazilatlarini – fikrlash tarzi, xarakteri, g'ayrat-shijoati, ma'naviy dunyosi asarlarida shu qadar yorqin aks etganki, yozuvchi Abdulla Qahhor bilan uning shaxsi ichdan ajralmas aloqada bo'lib ko'rinadi". Bu hammaga nasib etadigan va hamma yozuvchidan talab qilsa bo'ladigan xususiyat emas. Barcha buyuk yozuvchilardek, Abdulla Qahhorning ham shaxsi – ijodiga, ijodi – shaxsiga bir ko'zgudir. Adib ijodini sevganlar albatta uning shaxsiga maftun bo'ladi, shaxsini bilganlar esa – uning ijodidan ayri yashayolmaydi. Olamning o'zgarishi – odamning o'zgarishiga bog'liq. Odamning ongi, fikr-qarashlari yangilanmas ekan, hech qachon olam yangilanmaydi. Abdulla Qahhor mustabid xonlar, sultonlar hukmronlik qilgan eski zamon insonning qo'l-oyog'i bilan birga ongi, aqli va qalbini ham kishanlab tashlaganini bolaligidayoq ko'rgan, o'sha chirkin qullik muhitida yashab ulg'aygan edi. Abdulla Qahhorning o'nlab asarlari, xususan, "O'tmishdan ertaklar" qissasida tasvirlangan voqea-hodisa va ijtimoiy manzaralar – asrlar mobaynida xalqni yanchib, ta'qib etib kelgan musibat, g'am-anduh va fojialarning o'ziga xos haqqoniy talqinidir.

Abdulla Qahhor odamning odam bo'lib kun kechirishini, inson o'z ahvolini bilishda adashmasligini, tosh chaynasa ham haqiqatga xiyonat qilmasligini istagan. Agar o'tmishda qullik, qaramlik, zabunlik hukm surgan bo'lsa, kelajakda erkinlik, tenglik, baxtiyorlik qaror topadi, deb umid qilgan Abdulla Qahhor. Agar moziyda mehnatkash xalq ko'zidan qonli yoshlar oqib, ajdodlarimizning boshi musibat va kulfatdan chiqmagan bo'lsa, sho'ro zamonida yig'i – shodlikka, kulfat – quvonch va xotirjamlikka o'rin bo'shatar deb ishongan Abdulla Qahhor. Vaqt o'tishi bilan buyuk adib bu ishonch aslida ulkan adashish, aldanish ekanini bilgan, shirin orzu va umidlar bag'ridan umidsizlik va dilni cho'ktirguvchi ishtibohlar ulg'ayayotganiga iqror bo'lgan. Abdulla Qahhorning o'ttizinchi yillarda yozilgan "Bemor", "O'g'ri", "Anor", "Millatchilar" kabi hikoyalari menga yoqqan. Ularni o'qib, "Xayriyat, shafqatsiz, adolatsiz, o'sha tengsizlik zamonlari barham topgan. Xayriyat, xalqimiz o'sha kulfat, musibat, son-sanoqsiz baxtsizliklardan xalos bo'lgan", deb o'ylaganman. Ammo bir kun kelib, "Nainki, ho'kizidan ayrilgan musibatdiyda bir mo'ysafidga hech kim rahm qilmasa, axir amaldor ham odam-ku!.. Nainki, bemor xotinga go'dakning saharlari qiladigan duosidan boshqa davo topilmasa; nainki, sog'salomat yigit boshqorong'i xotiniga ikki donagina anor olib berolmasa..." qabilidagi e'tirozlar menda ham paydo bo'lishini o'ylamaganman. Ammo shunda ham negadir Qahhorni o'qishdan o'zimni to'xtatolmaganman. Abdulla Qahhor o'tmish 18 mavzusiga bejiz qiziqmagan ekan. Moziyning zamon bilan doimo bog'lanadigan nozik rishta va

halqalarini topib, faqat tarix bag'rida qolib ketmaydigan hayot haqiqatlari va fojialarini kuyib yonib tasvirlagan ekan. Abdulla Qahhor ijodidagi shafqatsiz realizmning tub ildizi ham balki ana shundadir.

Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Odamzod mavjud ekan, bahillik, johillik, ochko'zlik, maqtanchoqlik, hudbinlik va boshqa

qusurlar, albatta, yashaydi. Bu qusurlar kimdadir kamroq bo'lishi mumkin, lekin bu illatlar insonning qadr-qimmatini pastga uradi, chinakamiga barkamol bo'lishiga halaqit beradi. Jahon adabiyoti namunalarida bunday masalalar doimo dolzarb bo'lgan.

Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida o'z uslubiga, o'z ovozigaga ega bo'lgan, adabiyotimiz taraqqiyotiga sezilarli ijobiy hissa qo'shgan zabardast adiblarimizdan biridir. Uning yorqin ijodi katta mahorat maktabi sifatida hamisha ijodkorlarning diqqat markazida bo'lgan. Uning asarlariga qayta-qayta murojaat qilmagan, uning uslubiy mahoratidan bahra olmagan, uni o'ziga ustoz deb sanamagan ijodkorlarni topish yaqin-yaqingacha aslo mumkin emas edi; adabiy ta'lim jarayoni Abdulla Qahhor asarlari bilan mazmunga boy, ma'rifatga to'la bo'lgan.

Adabiyotimizning yirik vakili, o'zbek professional prozasining oyoqqa turishida tinimsiz mehnat qilgan yozuvchi Abdulla Qahhor ijodi necha o'n yillardan buyon xalqimizning ongu shuurini band etib kelmoqda. Adibning badiiy mukammal hikoyalari, qaytarilmas xarakterlar talqini joy olgan qissa, roman va pyesalari, aforizm darajasidagi tesha tegmagan fikrlari hali uzoq yillar ko'p avlodlar uchun mulohaza ob'ekti bo'lib qolishi shubhasizdir.

Abdulla Qahhor hikoyalarida satirik va yumorist sifatida o'z talantining yangi qirrasini namoyish qildi. Unda kulgichilikka tamoyili zo'r edi. Buni juda ko'p asarlari aytib turibdi. U zomonga o'z idealini, davr nafasini qarshi qo'yadi, asarlarining mazmuniga, xarakterlarning mohiyatiga kulgini, masxarani singdirib yuborish bilan uning jamiyatdagi ulkan kuchini, ijobiy xarakterini yaqqol ko'rsatadi. Abdulla Qahhorni novellachilikda ulkan muvaffaqiyatlarga olib kelgan omillardan yana biri – uning mumtozlardan, ayniqsa, rus adabiyotidan o'qisho'rganishi bo'ldi. “Ulug' san'atkorning ijodi, – deb ta'kidlagan edi shoir, – badiiy mahoratimni oshirishda katta maktab bo'ldi”.

Qahhor hikoyalari, birinchi navbatda, samimiyligi, ishontirish kuchi bilan kishini hayratda qoldiradi. Yozuvchi tasviridagi hamma narsa hayot hodisasi, aynan bo'lib o'tgan voqea, real hayotning bir bo'laki, epizodi bo'lib gavdalanadi. Hikoyalarning ko'pchiligi real hayotiy asosga ega, ular adibning turmushda o'zi ko'rgan, eshitgan hodisalardan, tanish kishilar hayotidan olingan. Biroq ular hayotning aynan nusxasi emas. «Agar yozuvchilik turmushdan nusxa ko'chirishdan iborat bo'lsa, dunyoda bundan oson ish bo'lmas edi, -deydi adib.-Hayotdan aynan ko'chirish kitobdan ko'chirishday gap. Nusxa nusxa bo'lib qolaveradi. Bunday narsalardan originallik kutib bo'lmaydi. Originallik hayot haqiqatini dildan o'tkazish, uni his qilish, unga o'ylab yurgan gaplarni singdirish, tilaklaringni qo'shib ifodalash bilan yuzaga keladi. Zotan, yozuvchi hikoyalaridagi hayotiylik, ishontirish kuchi, siri ana shunda. 19 Bundan ham muhimi, yozuvchining o'sha hayot hodisalarini o'ziga xos tarzda badiiy idrok etishi, mag'zini chaqib, ulardan xilma-xil original va teran ma'nolar topishi, kashf etishi hikoyalariga o'ziga xos joziba baxsh etgan.

Qahhor tabiati, iste'dod yo'nalishi jihatidan hayotdagi, odamlar qismatidagi fojeiylikni teran his etadigan adibdir. Uning eng yetuk hikoyalari ayni fojiali holat, qismatlar ifodalangan asarlardir. Hikoyalaridagi personajlar, hayotdan olingan epizodlar, lavhalar garchi muayyan intiho, badiiy yechim bilan yakunlansa-da, bunday yakun galdagi fojialar, ko'rguliklarning debochasi vazifasini o'taydi. Adib hikoyalari o'zining ixcham va ravonligi bilan qalbgaga oson va tez kirib bora oladi. Sababi yozuvchi asarlarining aksariyati tabiiy, hamda o'ta tushinarli. A.Qahhor xalq tilini benihoya yaxshi bilar, qadrlar va unga ma'sulyat bilan yondoshar edi. Asarlarida birorta so'z ortiqchaligi sezilmasdi, ixcham iboralardan tashkil topgan tasvirlar ma'nodorligi bilan istalganidan ko'proq mazmun kasb etardi.

Xulosa qilib aytganda, odamlar turmushidan olingan epizodlarda, lavhalarda ular hayotiga, qismatiga daxldor fojiiy mohiyatni ko'rish, teran his etish, personajlar xakteri va qismatini

ularning ruhiyati ifodasi orqali yorqin badiiy detallar vositasida gavdalantirish Qahhor hikoyanavislik san'atining eng muhim jihatlaridir.

### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1.Wikipedia.uz “AbdullaQahhor haqida” maqola – 2003yil.

2.<https://www.ziyouz.com>

3.Abdulla Qahhor “Asarlar.Besh jildlik.Birinchi jild” .G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va sa'nat nashriyoti Toshkent 1987.